

The Position of Health in the Religion of Islam

Fatemeh Hosseini^{*1}, Zahra Meregan², Hanieh Nourollahi²

¹ PhD in Sport Physiology, Department of Physical Education, Aliabad Katoul Branch, Islamic Azad University, Aliabad Katoul, Iran.

² Master of Sport Management.

Received: 09 Nov 2022; Accepted: 24 December 2022

Abstract

The purpose of this research was to examine the place of physical and mental health in the religion of Islam, and available sources and religious texts were used to collect information.

As the most perfect divine religion, Islam has taken into consideration all the dimensions and angles of the universe and has listed the purpose of its creation as its evolution. Islam's attitude towards health draws our attention to the comprehensiveness and divinity of the Qur'an, supplications and traditions. Also, in a general view, human beings have two physical and psychological dimensions; Therefore, in this article, the focus was on examining these two dimensions from the perspective of the Qur'an and hadiths.

The conducted investigations showed that Islam is a health-oriented religion in which physical and mental health is considered as one of the important elements in human growth and excellence, and human societies in the light of its teachings and by observing Care instructions and actions can achieve their perfect health.

Key word: Physical Health, Mental Health, Islam, Quran.

 [20.1001.1.27834603.1401.2.2.7.7](https://doi.org/10.1001.1.27834603.1401.2.2.7.7)

* **Corresponding author:** Department of Physical Education and Sport Sciences in Islamic Azad University of Aliabad Katoul Branch, Iran. **Email:** hosseiniff@gmail.com

جایگاه تندرستی در دین مبین اسلام

فاطمه حسینی*^۱، زهرا مهرگان^۲، هانیه نوراللهی^۲

^۱ دکترای فیزیولوژی ورزشی، گروه تربیت بدنی، واحد علی‌آبادکتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی‌آبادکتول، ایران.

^۲ کارشناس ارشد مدیریت ورزشی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۳

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی جایگاه تندرستی اعم از جسمانی و روانی در دین مبین اسلام بود و از منابع در دسترس و متون دینی جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده گردید.

دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین الهی، تمامی ابعاد و زوایای جهان هستی را مورد توجه قرار داده و هدف از خلقت آن را، تکامل آن برشمرده است. نگرش اسلام نسبت به تندرستی و سلامت، توجه ما را به جامعیت و الهی بودن قرآن، ادعیه و روایات، بیش از پیش جلب می‌کند. هم‌چنین، در یک نگاه کلی، انسان دارای دو بعد جسمانی و روانی است؛ لذا در این نوشتار نیز تمرکز بر بررسی این دو بعد از دیدگاه قران و روایات بود.

بررسی‌های انجام شده نشان داد که اسلام دینی سلامت‌محور بوده که در آن تندرستی جسمانی و روانی به عنوان یکی از ارکان مهم در رشد و تعالی انسان، مورد توجه قرار گرفته است و جوامع انسانی در پرتو آموزه‌های آن و با رعایت دستورات و اعمال مراقبت‌ها می‌توانند به کمال صحت و سلامت خود دست یابند.

کلمات کلیدی: تندرستی جسمانی، تندرستی روانی، اسلام، قرآن.

مقدمه

دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین الهی، تمامی ابعاد و زوایای جهان هستی را مورد توجه قرار داده و هدف از خلقت آن را، تکامل آن برشمرده است. در این میان، انسان به عنوان اشرف مخلوقات در مرکز دایره هستی قرار داشته و نیل به حیات طیبه، غایت و هدف از خلقت اوست. دیدگاه دین مبین اسلام نسبت به انسان، دیدگاهی جامع و روشن بوده که برخاسته از شناخت کامل خداوند متعال نسبت به اوست؛ چرا که خالق، خود بهتر از هر .. مخلوق خود را می‌شناسد (۱).

یکی از نعمت‌هایی که در دین اسلام، مکرراً از آن نام برده شده و نگهداری از آن واجب شمرده شده است، عافیت و تندرستی است؛ و از آنجا که دوره جوانی، سمبل شادابی و تندرستی است، صراحتاً بیان شده است که یکی از اموری که انسان در قیامت از آن بازخواست می‌شود، مسأله استفاده از نیروی جوانی و تندرستی است (وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَ أَبْلَاهُ) (۲).

حال پرسش مهم این است که اساساً تندرستی چیست که تا این حد مورد توجه دین اسلام قرار گرفته و به آن اهمیت داده شده است. معمولاً کسی را که بیماری جسمی نداشته باشد، سالم می‌نامند؛ در حالی که تعریف سلامت گسترده‌تر از این است. بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت، سلامت عبارت است از تأمین رفاه کامل جسمی و روانی و اجتماعی؛ نه فقط نبودن بیماری و نقص عضو (۳) و این تعریف ۱۴۰۰ سال پیش، یعنی قرن‌ها پیش از پیدایش این سازمان، در دین اسلام گنجانیده شده بود که مصداق مستند و بلاشک آن قرآن کریم می‌باشد. یافته‌های مطالعه‌ای که در این زمینه توسط یداله‌پور و همکاران (۲۰۱۵) انجام شد نشان داد که ۶۷ سوره (۵۸/۷۷) آیات قرآن کریم به طور مشخص به یک، دو یا هر سه بعد تندرستی (جسمی، روانی و اجتماعی) اشاره دارد. عمده آیات قرآن کریم به ابعاد جسمی، روانی و اجتماعی تندرستی، اشاره عام دارد؛ اما تعداد کل آیات در خصوص سه بعد اصلی آن، ۲۶۴ آیه می‌باشد که سهم سلامت جسمی ۶۹ آیه (۲۶/۱۳)، سهم سلامت روانی، ۹۴ آیه (۳۵/۶۱) و سهم سلامت اجتماعی ۱۰۱ آیه (۳۸/۲۶) است (۴).

از سویی دیگر، روایات اهل بیت نیز سرشار از مضامین مرتبط با تندرستی است. به عنوان مثال روایتی از امام علی (ع) که می‌فرماید: جز بیماران، کسی قدر صحت و سلامتی را نمی‌داند و یا در جای دیگری می‌فرماید: این پنج چیز را هر کس ندارد زندگی گوارا ندارد: تندرستی، امنیت، توانگری، قناعت و همدم سازگار (۵) که به هر بعد تندرستی اشاره دارد. بنابراین با یک نگاه اجمالی می‌توان دریافت که ادعیه و روایاتی که از پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) نقل شده است به مثابه دایره‌المعارف بزرگ و جامعی است که همه ابعاد وجودی انسان در آن مورد توجه قرار گرفته است. اسلام رهنمودهای زیادی در زمینه حفظ تندرستی، تغذیه، خواب، زناشویی، محیط زیست و ... دارد (۶). هم‌چنین، تأکید زیادی بر سلامت روانی و اجتماعی (۷) داشته که بیانگر، جامع‌نگری اسلام به تندرستی و بهداشت است.

نگرش اسلام نسبت به تندرستی و سلامت، توجه ما را به جامعیت و الهی بودن قرآن، ادعیه و روایات، بیش از پیش جلب می‌کند.

هم‌چنین، در یک نگاه کلی، انسان دارای دو بعد جسمانی و روانی است؛ لذا ما نیز در این نوشتار با صرف نظر از بعد اجتماعی و بنابر موضوعیت اصلی حول بعد فردی تندرستی، تمرکز خود را بر بررسی دو بعد آن یعنی جسمی و روانی از دیدگاه قرآن و روایات خواهیم گذاشت؛ اما لازم به ذکر است که بر اساس متون اسلامی و در تحقیقات فراوان و طی مطالعات مکرر، تأثیر متقابل تندرستی جسم و روان به اثبات رسیده است. تندرستی جسمانی و روانی به طور اساسی به همدیگر ارتباط دارند. فردی که مبتلا به بیماری روانی جدی است، در معرض خطر بیشتری از انواع مختلف بیماری‌های جسمی قرار می‌گیرد. برعکس، در فردی که بیماری جسمی مزمن دارد، افسردگی و اضطراب بیشتر از فرد عادی بروز می‌کند. بیماری‌های جسمی و روانی می‌توانند کیفیت زندگی فرد را تحت تأثیر قرار دهند و در طولانی مدت باعث بروز عوارض جدی‌تری شوند. شناخت و درک ارتباط بین ذهن و جسم می‌تواند به فرد کمک کند تا از انواع بیماری‌های جسمانی و روانی، پیشگیری کرده و بعد از تشخیص هر بیماری به دنبال درمان آن باشد.

تندرستی بدنی در قرآن و روایات

قرآن، جامع‌ترین راهنمای اندیشه و عمل انسان در مسیر پیشرفت و دستیابی به حیات مادی و معنوی همراه با سعادت می‌باشد. خداوند در آیات متعددی به سلامت فردی و اجتماعی در ابعاد مختلف اشاره کرده است. مفهوم‌شناسی تندرستی در

قرآن به طور مکرر در مطالعات مختلف ذکر گردیده است. در همین راستا در پژوهشی، آموزه‌های قرآن برای مدیریت صحیح سازمان‌ها از جمله سازمان‌های مراقبت بهداشتی و تندرستی پیشنهاد شده است (۸). مصادیق تندرستی و بهداشت در قرآن کریم در موضوعات و ابعاد متفاوت، قابل بررسی است. به عنوان مثال، در مکتب حیات‌بخش اسلام، هیچ انسانی مجاز نیست با انجام کارهای زیان‌آور و ترک امور مفید، به سلامت جسم و روان خود آسیب وارد کند. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: با دستان خویش، خویشتن را به هلاکت نیندازید (۹). کار و تلاش نیز ضامن سلامت فرد و جامعه است؛ چرا که از سویی دربرگیرنده فعالیت بدنی است و از سوی دیگر ضامن سلامت اقتصادی است.

یکی دیگر آموزه‌های مهم در تندرستی استفاده از تفریحات سالمی مانند ورزش است. چرا که پرداختن به فعالیت‌های بدنی سالم، انسان را قوی و بانشاط می‌سازد و این همان چیزی است که موردنظر قرآن است؛ یعنی مسلمانی قوی و سالم که از مصادیق آن می‌توان به آیات زیر اشاره نمود:

(۱) "يا أَيُّهَا اسْتَأْجِرْهُ خَيْرٌ مِّنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوَى الْأَمِينُ" (دختر حضرت شعیب خطاب به وی گفت): ای پدر! موسی را

استخدام کن، همانا بهترین کسی که می‌توانی استخدام کنی؛ کسی است که نیرومند و امین است.

(۲) هنگامی که حضرت هود (ع) می‌خواهد یکی از نعمت‌های خدا بر قوم را برشمارد، می‌گوید: "وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ

بَصُطَةً." و به جسم شما فزونی داد.

(۳) "كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَيْنَا أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ." خداوند نگاشته و ختم گردانیده که البته من و رسولانم (بر دشمنان)

غالب شویم که خدا توانا و پیروزمند است.

اگر قوی بودن صفت خوبی نمی‌بود هرگز خداوند، خود را به آن متّصف نمی‌فرمود (۷).

هم‌چنین، هیچ دین و مکتبی مانند اسلام، نسبت به مسائل و اصول بهداشتی، سفارش نکرده است. اسلام اکثر مسائل تندرستی و بهداشتی را تحت عنوان واجب، حرام، مستحب یا مکروه بیان کرده است. به عنوان مثال، خوردن خبثات و پلیدی‌ها از قبیل خون، چرک، گوشت مردار، خاک یا مسکرات که سلامتی انسان را به خطر می‌اندازند، حرام است. از طرفی، بسیاری از مسائل بهداشتی که نقش مهمی در تندرستی دارند را تحت عنوان واجب یا مستحب بیان کرده است. مثلاً از شرایط نماز، طهارت بدن و لباس می‌باشد و مسواک زدن از مستحبات است (۱۰).

در اینجا لازم است به یک دستور جامع بهداشتی که نقش به‌سزایی در تندرستی بشر دارد، اشاره گردد و آن التزام به انجام آیه شریفه ۳۱ سوره اعراف می‌باشد. خداوند در این آیه می‌فرماید: كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ. تحقیقات علمی متقن، به این نتیجه رسیده‌اند که سرچشمه بسیاری از بیماری‌ها، غذاهای اضافی است که به صورت کالری در بدن ذخیره می‌شوند. این مواد اضافی، بار سنگینی برای قلب و سایر دستگاه‌های بدن بوده و هم‌چنین، منبع آماده‌ای برای انواع عفونت و بیماری می‌باشند. عامل اصلی این وضعیت نیز، زیاده‌روی در تغذیه یا به اصطلاح پرخوری است که سبب بروز بیماری‌های متعددی از قبیل دیابت، افزایش چربی خون، تصلب شرایین و نارسایی‌های کبدی می‌گردد (۱۱).

آموزه‌هایی که از ادعیه و روایات نیز به ما رسیده است به تندرستی و بهداشت فردی، تأکید فراوانی داشته و برای ترغیب انسان‌ها به مراقبت‌های بهداشتی به آثار و کارکردهای مادی و معنوی آن اشاره کرده است. از جمله آموزه‌هایی سیره نبوی، نوع برخورد رسول خدا (ص) نسبت به دنیا و مواهب آن و اهتمام ورزیدن به نظافت، پاکیزگی و رعایت بهداشت در زندگی فردی و اجتماعی است (۱۲). در این ارتباط، سلامت و کاربرد مفهومی آن در روایات با تشریح عوامل ایجاد کننده تندرستی، نتایج و عوامل اثرگذار بر آن، کاربرد لفظی واژه تندرستی در روایات و مفهوم و کاربرد واژه بیماری در متون دینی در برخی از مطالعات گزارش شده است (۱۳).

تندرستی روانی در قرآن و روایات

در قرآن، واژه‌ها و اصطلاحاتی مانند رشد، قلب سلیم و نفس مطمئنه به نحوی با مفهوم تندرستی روانی متناظرند و به مراحل مختلف آن اشاره شده است. در قرآن، مقربان افرادی هستند که از بالاترین درجه سلامت روان برخوردارند. اصحاب یمین در درجه پایین‌تر از مقربان قرار دارند و اصحاب مشئمه افرادی هستند که به مرتبه سلامت روان نرسیده‌اند؛ زیرا اندیشه و رفتار

آنها در مسیر ایمان و عمل صالح نیست. از دیدگاه قرآن، این افراد هر چقدر در زندگی دنیوی از رفاه و امکانات مادی فراوان برخوردار باشند، چون به مراتب ایمان و عبودیت نرسیده‌اند از سلامت و آسایش روان، بی‌بهره هستند (۱۲). روح انسان، قابلیت دریافت کمالاتی چون اخلاق حمیده و صفات پسندیده را دارد که باید در این عالم آنها را کسب کند. انسان از نگاه قرآن، از بالاترین ظرفیت‌ها و توانایی‌ها به عنوان یک مخلوق، بهره‌مند است: و اذ قال ربک للملائکة انی جاعل فی الارض خلیق قالوا اتجعل فیها من یفسد فیها و یسفک الدماء و نحن نسبح بحمدک و نقدر لک قال انی اعلم ما لا تعلمون. هم‌چنین، خلقت انسان هدفمند بوده و بیهوده و بی‌مقصد آفریده نشده است: افحسبتم انما خلقناکم عبثا و انکم الینا لا ترجعون. به طور کلی، از نگاه قرآن، رشد روانی انسان و رسیدن او به مراحل سلامت و کمال، تدریجی است؛ همان‌گونه که رشد جسمانی او تدریجی است (۱۴).

قرآن برای غنا بخشیدن به جوهر وجودی انسان و شکوفا نمودن استعدادهای بالقوه او، مسیری را برای او ترسیم نموده و او را همچون مسافری می‌داند که خواهان رسیدن به هدف و مقصد خویش است و از آن به صیورت یاد می‌کند: صراط الله الذی له ما فی السموات و ما فی الارض الا الی الله تصیر الامور (۱۵).

برخی از صاحب‌نظران وجود اعتقادات و باورهای مذهبی و استفاده از اذکار و ادعیه را به عنوان عاملی تأثیرگذار بر سلامت روانی افراد برمی‌شمارند که می‌توانند به شکل مؤثری در امر پیشگیری و در برخی موارد، درمان اختلالات روانی به کار برده شوند و بر توانایی افراد جهت تطابق و مقابله با بیماری‌ها، به ویژه بیماری‌های روانی بیفزایند (۱۶). تا کنون مطالعات مختلفی با موضوع ارتباط تندرستی روانی با باورهای مذهبی صورت گرفته است که در بیشتر موارد ارتباط مثبت و معناداری بین آنها به دست آمده است (۱۷). بر مبنای گزارشات ارائه شده، دینداری و التزام به ادعیه و روایات سبب افزایش آرامش، میزان عزت-نفس و سازگاری بین فردی در رضایت از زندگی و هم‌چنین، کاهش میزان استرس، حساسیت، افسردگی، پرخاشگری، وسواس و در مجموع موجب افزایش سطح بهداشت و تندرستی روانی افراد می‌گردد (۱۴).

هم‌چنین در برخی از احادیث دانش تندرستی روانی، برترین دانش معرفی شده است. "اعلم انه لا علم کطلب السلامه" یا "اطلب السلامه اینما کنت و فی ای حال کنت" و یا درباره ارزش تندرستی روان فرموده: "المؤمن... قلبه خاشع و لا مبدل بالسلامه شیئا" (۱۲).

در دیدگاه قرآن و پیامبر اسلام (ص) و اهل بیت (ع)، سلامت روان دارای مراتبی است. نخستین مرتبه آن طبیعی بودن فرد در تمام ابعاد روانی و عدم ایجاد اختلال در سیستم روانی او است. در مرتبه بعد بهزیستی و ارتقاء بخشی به شناخت و بینش، اعتقاد و ایمان، عواطف و گرایش‌های فطری و معنوی و رشد شخصیتی همه جانبه و حرکت و تلاش در مسیر سعادت و کمال جاودانه است که زندگی دنیا و آخرت را یکپارچه می‌بیند و با افزایش توانمندی‌ها و تدابیر بهینه، عملکردهای با ارزش و متعادل به صورت نسبی در ارتباط با خدا، خود، دیگران و طبیعت خواهد داشت. از این رو به هر میزان که سلامت روان فرد افزایش یابد به کمال متعالی انسانی بالاتری دست می‌یابد. هم‌چنین هر کس دارای کمال انسانی بیشتری است، از سلامت روانی بیشتری برخوردار است (۱۸).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تندرستی و بیماری، دو مفهوم متضایف هستند؛ بدین معنا که فهم این دو در گرو یکدیگر است. تندرستی یعنی عدم بیماری و بیماری یعنی عدم تندرستی و این مفهوم بر هر دو بعد جسمانی و روانی، مترتب است.

در یک نگاه اجمالی به آنچه که بیان شد، روشن می‌گردد که تندرستی جسمانی و روانی مانند خود اسلام و آموزه‌های ائمه اطهار، به عنوان یکی از ارکان مهم در رشد و تعالی انسان، مورد توجه قرار گرفته که پابندی به آنها موجب سعادت دنیوی و اخروی گشته و انسان را از ناآرامی، سرگستگی، دلهره و اضطراب نجات می‌بخشد که این امر، ناشی از هدفمندی انسان در اسلام است.

بدون تردید، بین تن و روان ارتباط نزدیک و نیرومندی وجود دارد، بدین جهت در اسلام تنها به تربیت و پرورش جسم توجه نشده، بلکه به موازات جسم به روح نیز توجه و دستورات فراوانی در زمینه تربیت و تقویت آن وارد شده، از قبیل: روزه، نماز،

دعا و به طور کلی عبادات. در غیر این صورت، پرداختن به جسم به تنهایی دارای ارزش انسانی نبوده و انسان را از محدوده حیوانیت خارج نمی کند.

همچنین، مشخص گردید که با معنا و مفهوم کنونی تندرستی و ابعاد آن می توان ادعا نمود که اسلام دینی سلامت محور بوده و جوامع انسانی در پرتو آموزه های آن و با رعایت دستورات و اعمال مراقبت ها می توانند به کمال صحت و سلامت خود دست یابند.

نتایج مطالعات انجام شده حاکی از آن هستند که فراگیری مجموعه ای از معرفت های بنیادین مذهبی، برای سلامت فکر و روان، ضروری است؛ زیرا با ایجاد امید و نگرش های مثبت می تواند هم عامل امنیت و بهداشت روان بوده و هم عامل تصحیح و هنجارگرایی در رفتار شود.

از محدودیت های این تحقیق می توان به عدم دسترسی به تفسیر کاملاً درست برخی از آیات و روایات اشاره نمود. پیشنهاد می گردد که از منظر آموزه های دینی به نقش تغذیه در تندرستی جسمانی و روانی توجه گردد. هم چنین بررسی نقش فعالیت بدنی به طور ویژه نیز به درک عمیق تر ما نسبت به دیدگاه اسلام در مورد تندرستی، منجر خواهد شد.

تقدیر و تشکر

بدین وسیله از تمامی عزیزانی که در انجام هر چه بهتر این پژوهش، ما را همراهی نموده اند اعم از اساتید علوم قرآنی، قدردانی به عمل می آید.

حامی مالی

این مقاله حامی مالی ندارد.

تعارض منافع

در این مقاله، تعارض منافع برای نویسندگان وجود ندارد.

منابع

1. Naghavi marzani R. Examining the goals of human creation from the perspective of Islam and Zoroastrianism. *Marefat*, 2020 Feb;291(30):11-20. [In Persian]
2. Bakhtiyari A, Bakuee SJ, Pasha H. The role of spirituality on the family health system from the perspective of Islam. *Islam and Health*, 2019 Mar;9(4):28-38. [In Persian]
3. Movaseghi A, chukhachi zadeh Moghadam R. Legal issues and problems of the World Health Organization and the challenges ahead. *Sociological Studies*, 2019 Nov;12(44):7-25. [In Persian]
4. Yadolahpoor MH, seyedi Andi J, rezai D, Borhani G, Bakhtiyari N. Examining the verses of the Holy Quran in the context of the three main dimensions of health (physical, mental and social). *Islam and Health*, 2015 Nov;2(3):48-56. [In Persian]
5. Poor S. Methods to prevent the increase of sadness. *Woman's Message*, 2011 Jul;1390;233:32-40. [In Persian]
6. JavadiAmoli A. Mafatih – O- Al-Hayat. *Entesharat Isra*, 2012;89;286-92. [In Persian]
7. Razi S. Nahj ul Balaghe Imam Ali. *Qom: Mashhoor*, 2018;293-4. [In Persian]
8. Mouseli L, Mastaneh Z. Management miracles of Quran with approach to health system. *Journal of Research on Religion & Health*, 2016;1(1):48-54. [In Persian]
9. Nasaji zavar A. The role of prayer in health and peace. *Woman's message*, 1999 Oct; 1378(92):54-68. [In Persian]
10. Ahangaran MR, Ansari S. Investigating the esoteric meaning of "purity and impurity" and its role in ethics. *Ethical Research*, 2021 Mar;43(11);109-24. [In Persian]
11. Marzband R, Afzali k. The Role of Nutrition in Health with a Drawing Teaching Approach. *Traditional Islamic and Iranian Medicine*, 2014 Mar;4(4):370-80. [In Persian]

12. Jahangiri MJ, Sheikholeslami MA. Achieve health, safety and environment (HSE) in religious teachings. *Tehran: Fanavaran Publishing House*; 2012. [In Persian]
13. Fani M, Karamkhani M. Religion: spiritual health guide. *Journal of Research on Religion & Health*, 2016; 1(3):42-50. [In Persian]
14. Karimi M. Human nature in the Qur'an. *Studies of Islamic Jurisprudence and Basics of Law*, 2013 Sep;26(7):63-86. [In Persian]
15. Zalikani K. The creation of man in the Holy Quran. *Strategic Studies of Humanities and Islamic Sciences*, 2017 Jun;7(2):147-55. [In Persian]
16. Kashfi SM, Yazdankhah M, Heydarabadi AB, Jeihooni AK, Tabrizi R. The relationship between religious attitude and mental health in students of Shiraz University of Medical Sciences. *Research on Religion & Health*, 2015;1(3):33-40. [In Persian]
17. Hamilton JB, Pouer BD, Pollard AB, Lee KJ, Felton AM. Spirituality among African American cancer survivors. Having personal relation ship with God. *Cancer Nursing*, 2007 Mar;30(4):309-16.
18. Mohammadi H, Mortazavi MA, Mousavi MR, Javanmard Q, Monfaredi A. Determination of the relationship between Religious commitment and mental health among engineering students of Bonab University. *Journal of Research on Religion & Health*, 2016 Dec;2(2):44-53. [In Persian]